

Motion till riksdagen 2019/20:30

av **Linda Westerlund Snecker m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2018/19:138 Straffet för mord

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår regeringens proposition 2018/19:138.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda frågan om att avskaffa livstidsstraffet för mord och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

För Vänsterpartiet är det grundläggande att vi har en god och välfungerande kriminalvård som inte handlar om ren inlåsning av människor. Den moderna kriminalvården bygger på den s.k. normaliseringsprincipen. Kriminalvårdens vision ”Bättre ut” bygger på en värdegrund som Kriminalvårdens anställda har arbetat fram. Klienterna ska ha en bättre chans till ett lagligt liv efter att de har avtjänat sitt straff. Deras tid i kriminalvården ska innebära en positiv skillnad. För att utföra uppdraget på ett bra sätt behöver arbetet vara klientnära, professionellt, rättssäkert och pålitligt. På så sätt ökar Kriminalvården förtroendet hos klienter och allmänhet. Kriminalvårdens arbete ska vara brottsförebyggande, öka människors trygghet och bidra till ett tryggare samhälle. Det innebär att verkställigheten både i teori och i praktik ska organiseras så att en anpassning till livet utanför anstalten blir så enkel som möjligt. För att detta ska fungera krävs bl.a. att Kriminalvården och övriga relevanta instanser i samhället utanför samverkar.

Ett påföljdssystem ska fylla flera funktioner. Det ska bestraffa dem som begår brott, hjälpa dömda tillbaka in i samhället, fungera preventivt genom att avhålla människor från att begå brott samt genom väl avvägda straffsatser och påföljdsval upprätthålla förtroendet för rättssystemet. Straffet ska också verkställas på ett sätt som minskar risken för ny kriminalitet. Eftersom en liten andel av befolkningen står för en majoritet av brottsligheten är det återfallsförebyggande arbetet av stor betydelse för tryggheten i samhället.

Dagens kriminalpolitiska debatt och politiska beslut och ställningstagande förespråkar dessvärre längre och hårdare straff, samtidigt som forskningsresultat både i Sverige och i utlandet visar att frihetsberövande påföljder är ineffektiva¹. Inte heller Kriminalvården efterfrågar längre straff, utan menar att myndigheten kan göra mer och bättre arbete inom frivårdens ramar med behandlingsprogram och kontroll i frihet. När politiska beslut leder till längre straff som leder till en ökad anstaltsanpassning är det också viktigt att åtgärderna för att slussas in i samhället och till ett liv i frihet är välorganiserade, effektiva och transparenta samt att det finns en bra kommunikation och samverkan mellan myndigheter och kommuner. När inslussningen inte fungerar drabbar det både samhället och individen hårt. Återfall i brott leder till mänskligt lidande men också till stora kostnader för samhället. Självmondsstatistiken för nyligen frigivna är ovanligt hög; allra högst är självmondsrisken de första månaderna efter frigivningen.

Socialt utanförskap med bristande möjligheter att skaffa sig inkomster på legal väg i kombination med ett pågående missbruk är, enligt Brottsförebyggande rådet (Brå)², de vanligaste orsakerna till återfall i brott. Brå har identifierat följande tre aspekter som centrala för att nå framgång i det återfallsförebyggande arbetet: insatserna ska riktas mot orsaker som bidrar till kriminaliteten, de behöver anpassas så att personer med hög risk för återfall får mer intensiva insatser än de med låg risk och de behöver vara anpassade till mottagarens förmåga att ta till sig dem. För att kunna ta sig ur en kriminell livsstil är det bl.a. nödvändigt att få stöd för att ändra inställning till den egna kriminella identiteten och förändra värderingar angående brott, ta sig ur ett pågående missbruk, ha någonstans att bo och få anknytning till arbetslivet efter institutionstiden. En viktig förutsättning för att lyckas med det återfallsförebyggande arbetet är att samhällets olika aktörer samverkar för att erbjuda ett effektivt återfallsförebyggande stöd med individanpassade åtgärder i rätt tid. Tyvärr fungerar inslussningen i samhället inte alltid så bra. Samverkan mellan den statliga nivån och den regionala och kommunala varierar beroende på region och kommun.

Allt färre av de klienter som lämnar kriminalvården återfaller dock i brott som ger fängelse eller frivård. Sedan 2000-talets början har återfallen minskat med ca 10 procentenheter. Av klienterna som frigavs från fängelse eller påbörjade verkställighet i frivård 1999 kom 42 procent tillbaka till kriminalvården inom tre år. Av klienterna som följdes från 2015 återföll 29 procent fram till 2018 (Kriminalvårdens statistik).

I dag är läget för Kriminalvården mycket ansträngt med överbelagda anstalter och häkten. Detta får bl.a. till följd att miljön för de intagna blir stökigare med större risk för konflikter och våld. Detta drabbar även personalen som får en försämrad arbetsmiljö. Vad överbeläggningen får för effekter på återfallsstatistiken är fortfarande för tidigt att säga men risken är att den positiva trenden bryts om inte problemet med överbelagda anstalter och häkten löses. Vänsterpartiet har tidigare föreslagit en utveckling av frivården bl.a. i syfte att avlasta anstalterna. Personer som dömts till fängelse i upp till ett år ska i normalfallet verkställa sitt straff inom frivården. Detta förslag utvecklar vi i en kommande motion om framtidens kriminalvård under hösten.

¹ Se t.ex. Felipe Estrada, professor i kriminologi, Stockholms universitet m.fl.

² Brottsförebyggande rådet, Återfall i brott. Mönster i risken för återfall bland lagförda personer (Rapport 2012:15).

3 Regeringens förslag

Syftet med det aktuella förslaget är att mord ska leda till livstidsstraff i betydligt större utsträckning än tidigare. Förslaget innebär att det i straffbestämmelsen om mord anges att det som skäl för livstids fängelse särskilt ska beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. Propositionen ska ses i ljuset av att straffbestämmelsen om mord ändrades redan 2014 för att livstidsstraffet skulle kunna användas i betydligt större utsträckning. I en dom från 2016 kom dock Högsta domstolen fram till att lagändringen inte hade förändrat rättsläget. Lagändringen som genomfördes 2014 fick alltså inte den effekt som efterfrågades. Lagändringen fick snarare motsatt effekt, dvs. att det blev svårare för domstolarna att döma ut livstidsstraff vid mord, detta på grund av att lagtexten var otydligt formulerad och öppnade upp för olika tolkningar, något som är extra olyckligt när det gäller strafflagstiftning.

4 Remissinstansernas kritik

Dessvärre bortser regeringen helt i sitt förslag från att en rad tunga remissinstanser riktar kritik mot den utredning (Livstidsstraff för mord, Ds 2017:38) som ligger till grund för den aktuella propositionen. Både Brottsförebyggande rådet (Brå), Advokatsamfundet, Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet och Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet avstyrker förslaget. Brå anser inte att förändringen är påkallad med hänsyn till hur det dödliga våldet utvecklats under de senaste decennierna. Straffskärpning för mord har inte heller någon belagd brottsförebyggande verkan. Förslaget är ett avsteg från hur brottsbalken i övrigt är lagtekniskt uppbyggd, vilket skapar osäkerhet gentemot övrig lagstiftning och inför framtiden. Brå finner också att det är olämpligt att utgå från kvantitativa mål för tillämpningen samt att den föreslagna lösningen åsidosätter den bärande principen om proportionalitet. Advokatsamfundet skriver i sitt remissyttrande att det även fortsättningsvis måste finnas utrymme för en differentiering av straffskalan vid mord. Att straffskalan för mord, till skillnad från merparten av alla andra brott, ska vara statisk är enligt Advokatsamfundets uppfattning inte rimligt och står inte i överensstämmelse med verkliga förhållanden. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet konstaterar att antalet livstidsstraff för mord visserligen har flerfaldigats sedan 1980-talet och att den tid som avtjänas i fängelse under samma tid har fördubblats. Enligt regeringen återger dock denna utveckling inte tillräckligt att synen på allvarliga våldsbrott har förändrats. Enligt Kriminologiska institutionen frångår regeringens förslag proportionalitetsprincipen och binder domstolarna vid det yttersta straffet. Regeringens förslag innebär även att riksdagen definitivt kommer att bryta med den civiliseringsprocess som pågått sedan 1800-talet, där livstidsstraffets användning successivt begränsats. Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet uttrycker i sitt remissvar förvåning över att förslaget läggs fram trots regeringens medvetenhet om att rationella grunder för den åsyftade straffskärpningen saknas, dvs. att inga positiva effekter (minskning) på det dödliga våldet eller annars på brottsligheten kan förväntas. Vänsterpartiet beklagar att regeringen trots ovanstående remissinstansers väl underbyggda kritik väljer att lägga fram förslaget.

5 Vänsterpartiets ställningstagande

Vänsterpartiet röstade nej till den lagändring som gjordes 2014. Förutom att Vänsterpartiet länge arbetat för att avskaffa livstidsstraffet var en bidragande orsak att vi stod bakom den ändring av straffskalan som gjordes 2009. Straffskalan ändrades då från fängelse i 10 år eller på livstid, till fängelse i lägst 10 år och högst 18 år eller på livstid. Syftet var att man i högre grad än tidigare skulle kunna ta hänsyn till olika omständigheter vid straffmätningen. Vänsterpartiet delade uppfattningen att det vid mord tidigare var en alltför stor skillnad mellan det längsta tidsbestämda straffet fängelse i tio år och livstidsstraff, något som hade lett till en stor andel livstidsdömda bland dem som dömts som skyldiga till mord. Vi sa därför ja till förslaget samtidigt som vi yrkade på att utreda ett avskaffande av livstidsstraffet.

År 2010 genomfördes dessutom en reform som innebar att försvårande och förmildrande omständigheter skulle få större genomslag vid straffmätning än tidigare. Brottsförebyggande rådet (Brå) utvärderade reformen och fann att straffet för fullbordat mord blivit väsentligt längre till följd av de två förändringarna 2009 och 2010.

Mord är ett av de allvarligaste brotten och ska enligt vår mening bestraffas hårt. Samtidigt är det mycket viktigt att det vid straffmätningen är möjligt att ta hänsyn till omständigheter i både förmildrande och försvårande riktning. Vi anser att den lagändring som gjordes 2009 i kombination med reformen 2010 uppfyller de nödvändiga kraven på en straffskala för mord som är proportionell och förutsägbar. Om normalstraffet för mord blir livstid, som i regeringens förslag, försvinner möjligheten för domstolarna att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Vidare ser vi att det finns risk för att även denna lagändring kommer att leda till oklarheter för domstolarna och ytterligare förvirring av rättsläget när det gäller straffmätningen vid mord.

Riksdagen bör avslå regeringens proposition 2018/19:138 i sin helhet. Detta bör riksdagen besluta.

5.1 Livstidsstraffet för mord bör avskaffas

Vänsterpartiet anser att livstidsstraffet är både omodernt, inhumant och ineffektivt. Den som dömts till livstids fängelse kan inte förutse den faktiska verkställighetstiden eftersom tidpunkten för tidsbestämning av straffet påverkas av det då förhärskande politiska klimatet. Det tidsbestämda straffet påverkar därför den dömdes möjlighet till rehabilitering och återanpassning negativt. Vidare kommer fler livstidsdömda att leda till att fler personer sitter väsentligt längre i fängelse än i dag. Hur det kommer att påverka en kriminalvård som redan är överbelagd lämnar regeringen ingen lösning på i sitt förslag. Att bygga nya anstalter kostar mycket pengar. En viktig orsak till att vi ifrågasätter livstidsstraffet är att forskning³ visar att längre straff inte är effektivt i den meningen att det får människor att begå färre brott. En person som sitter i fängelse är visserligen delvis förhindrad att begå nya brott. Men för att få effekt på brottsnivån i samhället krävs att människor sitter inspärrade under väldigt långa perioder. Detta är en helt annan inställning till brottsprevention och straff än den som i dag finns i de nordiska länderna. Vi vänder oss bestämt emot en utveckling där människor sitter inlåsta på lång obestämd tid utan möjlighet till rehabilitering och återanpassning till

³ Se t.ex. Felipe Estrada, professor i kriminologi, Stockholms universitet m.fl.

samhället. Det är svårt att förutse konsekvenserna av en sådan utveckling, men otvivelaktigt vore en återgång till en mindre human kriminalvård destruktiv för samhällsutvecklingen i stort. Nutida exempel från vår omvärld visar med all tydlighet faran i att bygga upp ett straffsystem som fokuserar enbart på inlåsning och förvaring av människor. Vänsterpartiet vill därför avskaffa livstidsstraffet. Alla straff ska vara tidsbestämda. Frågan om avskaffande av livstidsstraffet bör utredas snarast. Utredningen bör analysera hur frågan lösts i andra länder som inte har livstidsstraff, t.ex. Norge. Utredningen behöver även se över rådande praxis när det gäller att tidsbestämma straffen för personer som dömts till livstid i förhållande till dagens längsta tidsbestämda straff för mord, detta för att utreda vilken strafftid som kan anses vara rimlig att ersätta livstidsstraffet med.

Regeringen bör utreda frågan om att avskaffa livstidsstraffet för mord. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Linda Westerlund Snecker (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Karin Rågsjö (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Jessica Wetterling (V)

Maj Karlsson (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)